

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

טל חניה

תקציר

במאמר זה אני מנתח את זהותו של דוד ילין כבן הקהילה האשכנזית וכבן הארץ, כמו שהתבטאה בפעילותו בתחום החינוך ובעניינים ציבוריים מסוף המאה ה-19 עד סוף שנות השלושים של המאה ה-20. ראשית, אני בוחן את מקורות ההשפעה השונים אשר עיצבו את זהותו בפרקי חייו המוקדמים: משפחתו, חינוכו, הקהילה שהשתייך אליה והמעגל החברתי של בני הארץ וקשריו של מעגל זה עם האוכלוסייה הערבית. שנית, אני בוחן את פעילותו של ילין בסוגיות שהיה היישוב חלוק בהן. במחלוקות בנושאי חינוך, בעיקר על רקע המתח בין משכילי יפו למשכילי ירושלים בשלהי התקופה העות'מאנית, הושפעו עמדותיו של ילין מזיקתו לקהילת היישוב הישן, בעיקר האשכנזי. בשאלת יחסי היישוב היהודי עם הערבים בתקופה שראשיתה בהצהרת בלפור וסופה באמצע שנות השלושים ניכרת זיקתו של ילין לנומרות של בני הארץ. זהותו המורכבת של ילין שילבה את שני ההיבטים – בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ – והייתה לה חשיבות רבה בעיצוב הכרעותיו בסוגיות שונות. אני מבקש להציע כי עמדותיו בסוגיות שהיו נתונות בוויכוח ציבורי ביטאו באותנטיות את מקורות ההשפעה שעיצבו את אישיותו של ילין בצעירותו במעגלים שהוא התבגר בהם, הקהילתי והחברתי המקומי, ולא נבעו ישירות משאיפתו לפשרה או להליכה בדרך האמצע.

מילות מפתח: האגודה קדמה מזרחה, בית הכנסת החורבה, בני הארץ, דוד ילין, חברת עזרה, היישוב הישן, מלחמת השפות, עבודה עברית, העלייה השנייה

מבוא

דוד ילין נולד בירושלים בשנת 1864 ליהושע ושרח. גם אביו נולד בירושלים, להורים אשר היגרו אליה מלומז'ה (פולין) בשנת 1834. המשפחה נודעה כבעלת מעמד כלכלי ופוליטי גבוה ביישוב הישן האשכנזי, בעיקר בזכות יוזמות חדשניות ופעילות כלכלית בולטת של

* המאמר מבוסס על עבודת גמר לתואר שני שנכתבה בחוג ללימודי ישראל באוניברסיטת חיפה בהנחייתם של ד"ר אסף זלצר וד"ר משה נאור: טל חניה, 'דוד ילין וגד פרומקין – זיקה ושייכות בתקופת מעבר', עבודת מוסמך, אוניברסיטת חיפה, חיפה 2019. אני מבקש להודות מקרב לב לד"ר משה נאור וד"ר יובל עברי על הערותיהם והארותיהם החשובות והמועילות.

סבו ושל אביו של ילין.¹ שרח, אִמו של ילין, הייתה בתו של שלמה יחזקאל יהודה, יליד בגדאד, בן למשפחה אמידה בעלת נכסים ועסקים בכלכותה. רימה, אִמה של שרח, הייתה גיסתו של דוד ששון, מן היהודים העשירים בקרב יוצאי בגדאד. משפחת יהודה נודעה בתרומותיה הנדיבות למוסדות שונים בירושלים.² כלומר שתי המשפחות – ילין ויהודה – זוהו עם פעילות כלכלית וציבורית ענפה בקרב אנשי היישוב הישן.³

כשמלאו לילין חמש שנים הוא החל את חינוכו הממוסד בחדר, כמקובל בקהילה האשכנזית באותה תקופה.⁴ כשבגר למד בישיבה עץ חיים, בחצר חורבת רבי יהודה החסיד. שני מוסדות לימוד אלו פעלו בחסות ההנהגה הפרושית של הקהילה האשכנזית והיו חלק מהמסגרת הקהילתית של יהודים אשכנזים רבים.⁵ לצד השפעת הנוכחות של משפחת יהודה על עיצוב זהותו של ילין,⁶ יש לציין את חשיבות המעגל הקהילתי-האשכנזי שהוא גדל בתוכו. ילדותו הייתה נטויה היטב בסביבת היישוב הישן האשכנזי, ואביו התבלט בפעילות הציבורית בקהילה זו.⁷

ביטוי סמלי למעגל הקהילתי-האשכנזי שילין גדל בתוכו הוא העובדה כי הוא תלה בסוכתו ובחדר עבודתו תמונות של שני אישים: של הרצל ושל הרב שמואל סלאנט, רבה של העדה האשכנזית בירושלים בסוף המאה ה-19.⁸ בחירתו בשני אישים אלה משקפת את זיקתו הרעיונית לתנועה הציונית ואת זיקתו האישית לאחד הרבנים החשובים ביותר בירושלים בשלהי התקופה העות'מאנית. הבחירה בתמונתו של הרצל מובנת מאליה,

- 1 על פעילותם של אביו וסבו של ילין בתחום המסחר ומקרקעין ראו: יהושע ילין, *זכרונות לבן ירושלים*, אריאל, ירושלים 1991, עמ' 7-15.
- 2 אברהם בן יעקב, *יהודי בבל בארץ-ישראל מהעליות הראשונות עד היום*, ראובן מס, ירושלים תש"ם, עמ' 29-30.
- 3 במחקר נכתב רבות על הבעייתיות במונחים 'יישוב ישן' ו'יישוב חדש'. אף על פי כן במאמר זה אשתמש במונח 'יישוב ישן' ואחבסס על המאפיינים שציין ישראל קולת, אשר עיקרם הבחנה במוסדות המייצגים. כך מול ועדי עדות וכוללים בעלי זיקה עדתית פעלו מוסדות שאיחדו את היישוב על בסיס לאומי. הבחנה זו עומדת ביסוד השימוש שלי במונחים 'יישוב ישן' ו'יישוב חדש'. ראו: ישראל קולת: 'מיישוב עדות וכוללים ליישוב לאומי', *קתדרה*, 12 (1979), עמ' 34-39.
- 4 דוד ילין, 'מוזכרונותי: מלמד', *בצרון*, א (ת"ש), עמ' 243-245.
- 5 על מקומם המרכזי של תלמודי התורה וישיבת עץ חיים בחצר האשכנזים ראו: איל דוידסון, ו"שוקדים על לימודם": ישיבת "עץ חיים" ומסגרות לימוד תורה בחצר "החורבה" בשלהי התקופה העות'מאנית', בתוך: ראובן גפני, אריה מורגנשטרן ודוד קאסוטו (עורכים), *החורבה: שש מאות שנים של התיישבות יהודית בירושלים*, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תש"ע, עמ' 133-144.
- 6 יובל עברי, *הישיבה לאנדלוס*, מאגנס, ירושלים 2020, עמ' 66-67.
- 7 ביטוי סמלי לכך אפשר לראות בזיכרונותיו מחצר 'החורבה' בשנים המאוחרות בחייו: דוד ילין, *כתבי דוד ילין*, ה, הוועד להוצאת כתבי דוד ילין, ירושלים [חש"ד], עמ' 287-288. על פעילותו הציבורית של אביו ועל יוזמותיו החדשניות עם אישים אחרים מהקהילה האשכנזית ראו: שם, ב, ירושלים תשל"ג, עמ' 1-2.
- 8 אהובה פיקרר, *אבי דוד ילין: דברים לזכרו למלאת מאה שנים ליום הולדתו*, [חמו"ל], ירושלים תשכ"ד, עמ' 7.

אך הבחירה בתמונתו של הרב סלאנט מעלה את השאלה מדוע בחר ילין בה דווקא, ולא בתמונה של אחד הרבנים שכינהו במשרת הראשון לציון, כמו הרב יעקב שאול אלישר. אלישר הכיר, לא רשמית, בפעילותו של הרצל, וגם פסיקותיו בסוגיות השכלה ויישוב הארץ תאמו בדרך כלל את תפיסת עולמו של ילין.⁹ נוסף על קרבה רעיונית זו, אלישר ערך את חופתו של ילין לאחר שנבצר מהרב סלאנט להגיע לחתונה.¹⁰ בכל זאת לא נותרה דמותו של אלישר חקוקה בתודעתו ובוזותו, והוא בחר להנציח את זכרו של סלאנט דווקא. אני מבקש להשתמש באנקדוטה זו כנקודת מוצא לדיון בזהות הקהילתית של ילין, שהתעצבה בילדותו ובנעוריו בחצר האשכנזים בעיר העתיקה והשפיעה על דרכו כדמות ציבורית.

כמה עבודות מחקר נכתבו על פעילותו של ילין ועל זהותו, בעיקר כחלק מאפיון של קבוצת משכילים ירושלמים בני דורו. עמוס נוי עוסק בקבוצת משכילים זו, שהייתה בעלת השפעה בשפה ובתרבות הערבית, ועסקה באתנוגרפיה של המרחב המקומי.¹¹ יובל עברי ועפרה מייטליס בוחנים בעבודותיהם את זהותו של ילין בחינה ייחודית, בעיקר על רקע תקופת המעבר מהשלטון העות'מאני לשלטון המנדט. עברי עוסק בזהותו החברתית והפוליטית המשתנה של ילין על רקע תקופת המעבר שבין אימפריות לתנועות הלאום, כחלק מניתוח תפקידם הפעיל של אינטלקטואלים יהודים ספרדים שילין, המזוהה כספרדי למחצה, היה אחד מהם. עברי בוחן מחלוקות בין משכילים 'ספרדים בני המזרח' ובין אנשי חכמת ישראל באירופה בראשית המאה ה-20.¹² באמצעות ניתוח מחלוקות אלה הוא מצביע על השינויים בזהותו של ילין כאינטלקטואל ספרדי בתקופת המנדט. מייטליס עוסקת בפעילותו ובהכרעותיו של ילין בתפקידים ציבוריים שמילא בהנהגת היישוב היהודי, על רקע תהליכי המעבר של חברה זו מן הסדר הישן לסדר החדש ובשלב מתקדם – 'מחברה משכילית מתונה לחברה הלאומית החדשה'.¹³ טענתה המרכזית היא כי בהכרעות שנדרש ילין להכריע בתהליכי שינוי אלה הוא נקט דרך ביניים פשרנית ושוחרת שלום, אשר שילבה בין ישן לחדש ונבעה מאופיו הייחודי.¹⁴

במאמר זה אני מציע להבין את עמדותיו ואת פעילותו הציבורית של ילין אגב שימת דגש על המרחב החברתי והקהילתי שהוא גדל בתוכו, ובו עוצבה זהותו כבן הקהילה האשכנזית

9 על פסיקותיו של הרב אלישר בנושאי השכלה והיתר מכירה ראו: נתן אפרתי, **משפחת אלישר בתוככי ירושלים**, ראובן מס, ירושלים תשל"ה, עמ' 119-130, 175-189. אלישר קרא לערוך טקסי אזכרה לכבודו של הרצל: יוסף לנג, **דבר עברית! חיי אליעזר בן יהודה**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2008, עמ' 507-508.

10 ילין, **כתבי דוד ילין**, ב, עמ' כו.

11 עמוס נוי, **עדים או מומחים: יהודים משכילים בני ירושלים והמזרח בתחילת המאה ה-20**, רסלינג, תל אביב 2017, עמ' 87-93.

12 עברי, **השיבה לאנדלוס**.

13 עפרה מייטליס, 'דוד ילין – ביוגרפיה: להבנת המעבר מחברה משכילית מתונה לחברה הלאומית החדשה', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 2009.

14 הנ"ל, **בדרך האמצע: דוד ילין – סיפור חיים**, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2015, עמ' 168, 281.

וכבן הארץ.¹⁵ בכך אני מבקש לטעון כי יש לראות במורכבותה של הסביבה האנושית שילין גדל בתוכה גורם חיוני ומחייב בבואנו לבחון את פעילותו, להבדיל מהתפיסה המעניקה משקל מכריע לאישיותו, כמו שהראתה מייטליס בעבודתה וכמו שבא לידי ביטוי בשם שהוענק לספרה המונוגרפי והמקיף על ילין: **בדרך האמצע: דוד ילין – סיפור חיים**.

בתיאור הזהות של המרחב שגדל בו ילין אשתמש במונח 'מקומי', אשר משמעו שייכות לקהילות שונות בירושלים (יהודיות ולא יהודיות) בתקופה של טרום כיבוש הבריטים את הארץ וזיקה לנורמות שונות אשר רווחו בירושלים באותה תקופה. במרחב החברתי הזה גדל ילין. זהותו המקומית הירושלמית אינה סותרת את קשריו עם אנשי רוח באירופה ואת השיח האינטלקטואלי שקיים עמם ואינה מערערת על אופן השפעתו מתהליכים מודרניים. אני טוען כי אפשר לאתר זהות מקומית זו בשנות פעילותו הציבורית של ילין וכי במקרים רבים היא הייתה הבסיס לפעילותו. על בסיס גישתו של ילין לסוגיות ציבוריות שונות, בעיקר בנוגע ליישוב החדש, אראה כיצד השפיעו נורמות מקומיות על עמדותיו ועל הכרעותיו. הממד המקומי הניכר בזהותו של ילין בעקביות והממד המשתנה שעליו עמד עברי בעבודתו משרטטים אישיות מורכבת יותר מתיאורו של ילין כאיש של פשרות אשר בחר בדרך האמצע.

בארבעת חלקי המאמר אני עוקב כרונולוגית אחר הביוגרפיה של ילין. בחלק הראשון אני עוסק בפרקי חייו המוקדמים ובגורמים שהשפיעו על גיבוש זהותו כבן הארץ. בחלק השני אני מתחקה אחר העשייה שלו בחינוך ומתמקד במתחים שהתגלעו בין ילין כבן היישוב הישן האשכנזי ובין משכילי יפו ואנשי העלייה השנייה. בחלק השלישי אני בוחן היבטים בפעילותו הציבורית על רקע תהליכי המעבר מהשלטון העות'מאני לשלטון המנדט הבריטי. בחלק האחרון אני מנתח את אופן התנהלותו הציבורית בסוגיית היחסים בין יהודים לערבים לאחר כיבוש הבריטים את הארץ.

עיצוב זהותו של ילין בשנות חייו הראשונות

כאמור, ילין נולד בירושלים במחצית השנייה של המאה ה-19. בתקופה זו אפיינה אווירת ההשכלה משפחות ודמויות רבות מהקהילה האשכנזית שאליה השתייך ילין. בנעוריו הוא נפגש תכופות עם משכילים ירושלמים כמו מיכל הכהן, שהיה מעורב בהוצאה לאור של כמה עיתונים ובהקמת הספרייה הציבורית הראשונה בעיר; יעקב ספיר, שהיה מורה; שד"ר, חוקר קהילות ישראל וחוקר כתבי יד; חיים פרס, עורך כתב העת **שערי ציון**; וישראל דב פרומקין, שהיה עורך העיתון **חבצלת**.¹⁶ דמויות אלו היו חוד החנית בפעילות ההשכלה

15 במונחים 'בן הקהילה האשכנזית' או 'בן היישוב הישן האשכנזי' הכוונה במאמר זה לאדם אשר גדל בתוך הקהילה האשכנזית בירושלים בשלהי המאה ה-19 וראשית המאה ה-20.

16 על מיכל כהן ראו: גליה ירדני, **העתונות העברית בארץ-ישראל בשנים 1863-1904**, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1969, עמ' 81-82. על השפעת כתיבתו של ספיר על ילין ראו: ילין, **כתבי דוד ילין**, ב, עמ' 245.

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

בירושלים ומעין מורי דרך לצעירים משכילים בקהילה האשכנזית. באווירה תומכת ההשכלה למד ילין אצל מורים פרטיים ורכש בכוחות עצמו ידיעות בשפות צרפתית, גרמנית וגם מעט ערבית ספרותית.¹⁷ במשפחתו נחשבה השכלה הן ערך בפני עצמו והן פתח לאפשרויות תעסוקה, והמשפחה עודדה אותו ללמוד.¹⁸ על רקע זה יש להבין את ההפצרה של אביו כי יצא לרכוש השכלה בחוץ-לארץ, שהביאה את ילין לנסוע ללונדון ולנסות להסתייע בקשרים עם בני משפחת ששון שם. אמנם יוזמת הלימודים בלונדון לא עלתה יפה, אך בלונדון הכיר ילין את נסים בכר, איש אליאנס שעמד להקים בית ספר בירושלים.¹⁹ בעידודו של בכר חזר ילין לירושלים, למד בבית ספר אליאנס ולימד שם בפיקוחו של בכר.²⁰

ילין נמנה עם המיעוט האשכנזי שלמד באליאנס.²¹ קנאי ירושלים התאמצו להשפיע על אביו שיוציאו מבית הספר, אך יהושע ילין סירב, ובתגובה הוכרו נגדו חרם.²² משפחת ילין לא הייתה היחידה מהקהילה האשכנזית שהתמודדה עם חרם מצד קנאי היישוב הישן. חיים פרס למשל, מהבולטים במשכילים הירושלמים, היה מטרה לחרמות מצד הקנאים.²³ המתח בין משכילים לקנאים היה במידה רבה חלק מהמרחב הקהילתי שבתוכו גדל ילין. למרות זאת שמרו בני אותן משפחות משכילות על מעורבות בפעילות הקהילה האשכנזית. חיים פרס המשיך לכתוב בעיתונו ולפעול למען הקהילה הירושלמית וזאת: 'למען שלום ואחדות וחזוק הישוב [...] ולגשר על פני התהום הפעורה שבין העדות השונות והסיעות שבמחנות האשכנזיים, הפרושים והחסידיים'.²⁴ כמו פרס היו גם בני משפחת ילין

על השפעתו של פרומקין על ילין ראו: Gad Frumkin, 'A Tribute to David Yellin, Jerusalem Post, 23.12.1951. על משכילי ירושלים באותה תקופה וההבחנה ביניהם ראו: מנחם פרידמן, חברה במשבר לגיטימציה, מוסד ביאליק, ירושלים 2001, עמ' 67-68. ילין הושפע גם מעיתונים בעברית כמו הלבנון, חבצלת ושערי ציון, שפתחו בפניו צוהר לעולמות חדשים. חבצלת ושערי ציון שימשו שופר לרעיונות משכיליים. ראו: דוד ילין, 'הר ציון (התרל"ח)', בתוך: דוד יודילוביץ (עורך), קבץ מאמרים לדברי ימי העתונות בארץ ישראל ב, דפוס סלומון, ירושלים תרצ"ו, עמ' 62.

17 ילין, שם, ה, עמ' 390.

18 שם, ד, ירושלים תשל"ו, עמ' 10-11.

19 נסים בכר נולד בירושלים בשנת 1848 למשפחה ספרדית. הוא למד בבית מדרש למורים של חברת אליאנס בפריז, ולאחר סיום לימודיו ניהל בתי ספר של אליאנס במקומות שונים. דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובונים, א, הוצאה עצמית, תל אביב 1947, עמ' 75.

20 ילין, כתבי דוד ילין, ב, עמ' כ-כא.

21 [מחבר לא ידוע], 'בית ספר (שקאלע) בירושלים', הלבנון, 6.7.1882, עמ' 192. במאמר מצוין כי לבית הספר נכנסו שלושה אשכנזים, אולם רק דוד ילין מוזכר בשמו, אגב התייחסות למעמד המשפחה ביישוב.

22 ילין, זכרונות לבן ירושלים, עמ' 135.

23 ישעיהו פרס, מאה שנה בירושלים, ראובן מס, ירושלים 1964, עמ' 67.

24 שם, עמ' 73.

מעורבים מאוד בסוגיות שונות שהטרידו את הקהילה האשכנזית ופעלו לרווחתה.²⁵ ואכן, קהל היעד העיקרי של דוד ילין בפעילותו הציבורית והחינוכית היה בני היישוב הישן. ילין יזם את הקמתם של מוסדות חינוך למען אוכלוסייה זו, במקרים מסוימים אגב שיתוף פעולה עם אחדים מרבניה. כאלה היו גן הילדים העברי הראשון, ספריית בני ברית והסמינר למורים מטעם חברת עזרה שבראשו עמד.²⁶

לצד הקרבה ליישוב הישן האשכנזי, אימץ ילין דפוסי התנהגות מודרניים. בגיל 21 הכיר במסיבת ריקודים את איטה, בתו של יחיאל מיכל פינס, והשניים התארסו.²⁷ בני הזוג הוסיפו להיפגש בתקופה שבין האירוסין לחתונה – התקשרות שחרגה מן המוסכמות המקובלות בקהילה האשכנזית באותה תקופה.²⁸ יובל עברי מזהה את ילין עם המעמד החדש של

משכילים יהודים ירושלמים אשר הושפעו מנוכחותן של המעצמות האירופיות בעיר.²⁹ נוסף על המרחב הקהילתי האשכנזי שהוא גדל בו, גם הקרבה לשפה ולתרבות הערבית השפיעו השפעה ניכרת על עיצוב זהותו המקומית. פן זה באישיותו של ילין התגבש בהשפעת הסביבה החינוכית, החברתית והאינטלקטואלית שהוא צמח בתוכה כמשכיל ירושלמי. ילין השתייך לקבוצת צעירים שהערבית הייתה לשון דיבורם מאז ימי ילדותם ושראו בעיסוק בספרות ובפולקלור הערביים ביטוי לזהותם השמית המזרחית.³⁰ הוא למד את השפה הערבית, לצד צעירים ערבים ויהודים אחרים, מפי מורה בשם איברהים אל-סלפית 'על האצטבא' שלפני חנותו הקטנה בשוק הבשמים.³¹

בני אותה קבוצת צעירים, אשר עמה נמנה ילין, ראו בעיסוק בספרות ובשפה הערבית השראה להבנת טקסטים יהודיים,³² כמו שהדגיש ילין כי המפתח להבנת העברית הוא

25 על מעורבות המשפחה במחלוקת על השחיטה בין ספרדים לאשכנזים ראו: ילין, זכרונות לבן ירושלים, עמ' 100-101. על סוגיית השחיטה ראו: יהושע קניאל, במעבר, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2000, עמ' 139-145.

26 על הקמת הגן העברי הראשון לילדי היישוב הישן והמלחמה מול הקנאים ראו: ילין, כתבי דוד ילין, ד, עמ' 231. על הקמת ספריית בני ברית והקשר עם דמויות מהיישוב הישן ראו: שם, עמ' 79-83.

27 גיל הנישואים של גברים באותה תקופה נע בין 13 ל-18 שנים. פרס, מאה שנה בירושלים, עמ' 55-56; יעקב יהושע, ירושלים הישנה בעין ובלב, כתר, ירושלים 1988, עמ' 201; מרגלית שילה, 'תקנות ירושלים כמעצבות מגדר', בתוך: טובה כהן ויהושע שוורץ (עורכים), אישה בירושלים: מגדר חברה ודת, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשס"ב, עמ' 73-75.

28 איטה ילין, לצאצאי, ב, ראובן מס, ירושלים תשל"ט, עמ' 22. על צביונה הלא שגרתי של החתונה ועל נוכחות המוזמנים מהיישוב החדש ומהיישוב הישן ראו: אברהם שלום יהודה, 'לזיכרון דוד ילין: פרקים וקטעים חייו ופעולתו', עבר וערב: אסף מחקרים ומאמרים, שירת הערבים, זכרונות ורשמים, עגן, ניו יורק תש"ו, עמ' 241-242; ילין, זכרונות לבן ירושלים, עמ' 165.

29 עברי, השיבה לאנדלוס, עמ' 94.

30 נוי, עדים או מומחים, עמ' 91.

31 ישראל בן זאב, 'ר' יצחק יהודה', מאזניים, יג (1941), עמ' 71-77.

32 נוי, עדים או מומחים, עמ' 87.

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

באמצעות לימוד ערבית.³³ בהמשך לאותה גישה, ילין היה בין הראשונים לפרסם אגדות וסיפורים שתורגמו מערבית בסגנון תנ"כי. תרגומו הראשונים פורסמו בעיתון הצבאי.³⁴ לצדו של ילין השתייכו לקבוצה זו מלומדים מבני הארץ כמו יוסף מיוחס, אברהם שלום יהודה ויצחק שלום יהודה, ובני הדור המאוחר יותר ישראל בן זאב ויוסף יואל ריבלין. כמה חוקרים ניתחו את זהותה של אותה קבוצת משכילים על רקע פעילותה הספרותית.³⁵ אבן דרך חשובה אחרת בתהליך העמקת זהותו של ילין כבן הארץ הייתה בית הספר אליאנס. בית הספר היה פתוח גם בפני ילדיהן של משפחות ערביות; מציאות זו העמיקה את זהותם המשותפת של יהודים וערבים כילידי המקום. ילין – בן טיפוחיו של נסים בכר, מנהל בית הספר ובעצמו יליד ירושלים – הושפע מזיקתו של בכר לשפה הערבית. בכר שלח את ילין ללימוד ערבית אצל מוחמד אפנדי ג'אראללה, שהיה מזכיר הפחה ומזכיר הנהלת המחוז (מג'לס אדארה).³⁶ בתמורה ללימודי הערבית התבקש ילין להורות את השפה בבית הספר וכן להיות לבכר לעזר במגעיו עם הפחה ועם הפקידים הערבים.³⁷ לצד אפיון המסגרת החברתית והאינטלקטואלית המשותפת של קבוצת המשכילים שאליה השתייך ילין, יש לעמוד על ההבדלים בהתייחסות של האישים השונים בקבוצה לתרבות ולזהות הערבית. במאמר 'הלבנטינים הראשונים ביישוב העות'מאני' יצחק בצלאל מחלק את הלבנטינים (רובם בני הארץ) לשלוש קבוצות. בקבוצה הראשונה – מי שלא היה רכיב ערבי בזהותם, ובהם יוצאי ספרד כמו נסים בכר ויוסף מיוחס; בקבוצה השנייה – מי שהייתה להם זיקה לתרבות הערבית, אך לא היה מרכיב ערבי בזהותם. בקבוצה זו בצלאל מציין בעיקר אשכנזים כמו דוד ילין ואליעזר בן יהודה; ובקבוצה השלישית – אישים שהיה

David Yellin, 'The Hippa'el-Nif'al Conjugation in Hebrew and Aramaic, and the Assimilation of Tav in the Hitpa'el Conjugation', *Journal of Palestine Oriental Society*, 4 (1924), pp. 85-106. עם זאת, בכינוס מורים עברים שהתקיים בשנת 1903 בזיכרון יעקב התנגד ילין להכללת השפה הערבית בתכנית הלימודים בטענה כי לימודה מיועד לחוקרים, ולא לחלוצים עובדי אדמה. הוא טען כי תלמידים ירכשו את השפה באמצעות מפגשים ישירים עם האוכלוסייה הערבית. נתן אפרתי, *מלשון יחידים ללשון אומה: הדיבור העברי בארץ ישראל בשנים תרמ"ב-תרפ"ב (1881-1922)*, האקדמיה ללשון עברית, ירושלים 2004, עמ' 35.

ירדני, *העתונות העברית*, עמ' 322-323.
יש גישות שונות בנושא ביטוי של קרבה לשפה הערבית. ראו: ירדני, שם, עמ' 321; ביטוי אופוזיציוני פוליטי מול עלייה הראשונה ראו בתוך: יפה ברלוביץ, *להמציא ארץ, להמציא עם: תשתית ספרות ותרבות ביצירה של העלייה הראשונה*, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1996, עמ' 320; זהות ילידית מזרחית כחלק מהזהות היהודית ראו בתוך: נוי, *עדים או מומחים*, עמ' 84-85; ושיח אינטלקטואלי במרחב הערבי והעות'מאני ראו בתוך: Moshe Behar and Zvi Ben-Dor Benite, *Modern Middle Eastern Jewish Thought*, Brandeis University Press, Waltham, MA 2013.

דוד ילין, 'נסים בכר', *הדואר*, כ"ט בכסלו תרפ"ח.
שם; מדוד ילין לשלמה למפורט, 29.1.1931, ארכיון מכללת דוד ילין (להלן: אמד"י), 0.41, 2-8.
במכתב זה ילין מתאר את קרבתו לבכר.

מרכיב ערבי בזהותם ובתרבותם כמו אברהם שלום יהודה ומלכיאל מני. רוב חברי הקבוצה האחרונה היו יוצאי עיראק וצפון אפריקה.³⁸

בחלוקה של בצלאל ילין מסווג כיהודי אשכנזי, ומבחינת השתייכותו הקהילתית נראה כי זהו תיאור שהולם אותו יותר מתיאורו כ'חצי אשכנזי וחצי ספרדי'. ילין עצמו מבדיל בין ביתו ובין בית ספרדי: 'בביתנו דברו שתי לשונות אידית וערבית. בקרב הספרדים שררה אז גם הלשון הספרדית, אך לא בביתנו'.³⁹ מכאן שיש חשיבות לזהותו הקהילתית האשכנזית, לצד היותו בן הארץ.

מתיאור זה של המרחב שגדל ובגר בו ילין מתבררת זהותו כבן הקהילה האשכנזית וכבן הארץ. חשוב להבין כי מדובר לא בשתי זהויות אשר סותרות זו את זו, כי אם בשני מעגלים חברתיים אשר עיצבו את זהותו בו בזמן, ובסופו של דבר השפיעו על תפיסת עולמו ועל פעילותו בתחום החינוך. מעגלים אלו אפיינו מסלול חייהם של משכילים ירושלמים אחרים מהקהילה האשכנזית כמו ישראל בן זאב ויוסף יואל ריבלין.⁴⁰ קיומן והשפעתן של המרחב הקהילתי והחברתי-כללי הן ביטוי לממד המקומי-הירושלמי בזהותו של ילין שאני מבקש להבליט בעבודה זו.

בחלקיו הבאים של המאמר אראה כיצד השפיעה זהות זו על פעולותיו, על הכרעותיו ועל עמדות שנקט במחלוקות שהתגלעו בין גופים ובין אנשים מן היישוב החדש ומן היישוב הישן.

שלהי התקופה העות'מאנית: העימות עם משכילי יפו והעלייה השנייה

בשלהי התקופה העות'מאנית התגלעו מחלוקות בסוגיות חינוך ובסוגיות ציבוריות בין ילין ומשכילים ירושלמים אחרים ובין מהגרים ציונים. כדי לרדת לעומקן של מחלוקות אלה חשוב לעמוד על הבדל עקרוני בין שתי הקבוצות. חברי קבוצת המשכילים שבסביבתה גדל ילין לא פעלו ברוח משכילי אירופה. אמנם המשכילים הירושלמים היו נכונים להיפתח להשכלה רחבה ולתהליכי מודרניזציה, אך כאשר היה מדובר בגישה חינוכית-ציבורית שנגעה ליישוב היהודי, הם לא סטו מההתשתית הערכית המקובלת על היישוב הישן ופעלו לפי עקרונות היסוד ההלכתיים והערכיים שלו.⁴¹ הדבר בא לידי ביטוי בין השאר בכך

38 יצחק בצלאל, 'הלבנטינים הראשונים ביישוב העות'מאני: זהותם הצינונית ויחסם לערביות', **פעמים**, 127-125 (תשע"א), עמ' 76.

39 ילין, **כתבי דוד ילין**, ה, עמ' 389.

40 על זהותו של בן זאב בהקשר זה ראו: אביב דרעי-וקסלר, 'מזרחנות אלטרנטיבית והשתלבות במרחב הערבי המקומי: ד"ר ישראל בן זאב, הספרייה הערבית ביפו והמאבק על ספרים פלסטיניים נטושים 1948-1952', עבודת גמר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע 2013. על פעילותם של ריבלין ובן זאב ביישוב בתקופת המנדט בתחום של הוראת עברית ראו: Abigail Jacobson and Moshe Naor, *Oriental Neighbors: Middle Eastern Jews and Arabs in Mandatory Palestine*, Brandeis University Press, Waltham, MA 2016, pp. 106-114.

41 רחל אלבוים-דרור, **החינוך העברי בארץ-ישראל**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 1990, עמ' 74.

שקהל היעד המרכזי של פעילותם היה בני היישוב הישן, ואפשר לראות זאת בשתי סוגיות: פעילות בתחום החינוך ושאלת יחסי עוסק מעסיק, שהתחדדה על רקע ההתגברות של פעילות סוציאליסטית בימי העלייה השנייה.

בסוף המאה ה-19, עם העלייה הראשונה והתגבשותה של אידיאולוגיה לאומית מודרנית, החלו לנשוב רוחות חדשות אשר הביאו לעימותים בתוך תנועת חיבת ציון בשאלת היחס למסורת. יוסף שלמון מתאר בהרחבה את שלושת מוקדי העימותים באותה תקופה: המאבק על ההנהגה בוועידות חיבת ציון, פולמוס גדרה (בעניין אורח חייהם של הביל"ויים) ופולמוס שמיטה.⁴² מדובר בסוגיות אשר חשפו את נקודות המחלוקות בתנועת חיבת ציון בשנות השמונים. עם זאת, מחלוקות אלו לא שימשו נקודת מפנה בנוגע ליחס של חברים דתיים כמו יחיאל מיכל פינס כלפי התנועה.⁴³ נדמה כי נקודת מפנה חשובה הייתה עם הקמת בית הספר ביפו על ידי אגודת בני משה בהנהגת אחד העם. צבינו הצינוכי של בית הספר ערער את התשתית המסורתית-דתית של החינוך ביישוב הישן.⁴⁴ ניסיונו של פינס להשתלב כמורה בבית הספר נדחה בידי אחד העם. על רקע הדברים תקף פינס את אגודת בני משה ואת העומד בראשה – אחד העם. למאבקו של פינס הצטרפו משכילים ירושלמים כמו ישראל דב פרומקין ויואל משה סלומון.⁴⁵ בתגובה, צמח מקרב המשכילים ביפו גרעין הנהגה, וזה ניהל מאבק נגד משכילי ירושלים בשאלת הצביון הצינוכי-דתי של בתי הספר.⁴⁶ על רקע המשבר הכריז פינס כי התמוטט הבסיס המשותף בין דתיים לחילוניים בתנועה הלאומית.⁴⁷

היכן עמד ילין בסוגיה זו? אמנם הוא היה שותף למגמת החינוך הלאומי, אבל הבולטים בין המשכילים הירושלמים בעלי העמדה החינוכית השמרנית היו מורי דרך שלו: דב פרומקין ויחיאל מיכל פינס (חמיו של ילין). לפיכך נזהר ילין שלא להתבטא בפומבי בנושא.⁴⁸ אהוד לוז מנתח את גישת הביניים של ילין כהצעה לרפורמה במוסדות החינוך אשר 'תמזג בתוכה את המובחר מן החינוך הלאומי-המודרני ומאוצרות התרבות היהודית'.⁴⁹ לדברי לוז, על אף זהירותו של ילין באותה מחלוקת ועל אף גישתו, אשר נחשבה מתונה, הוא נקט עמדה נוקשה בשאלת הקשר של המורים עם תלמידי היישוב הישן. ילין טען כי על מורי בית הספר ביפו, אשר היה ממוסדות חברה עזרה, לפעול לפי דרישות הקהילה המקומית, אף אם הדבר כרוך בהקרבה דתית מצדם. ברוח זו הוא כתב ליחזקאל סוכובולסקי,

42 יוסף שלמון, דת וציונות עימותים ראשונים, הספרייה הציונית, ירושלים תש"ן, עמ' 112-139.

43 שם.

44 על בית הספר ראו: אלבוים-דרור, החינוך העברי, עמ' 142-152; לנג, דבר עברית!, עמ' 301-308.

45 יוסף שלמון, אם תעירו ואם תעוררו אורתודוקסיה במצרי הלאומיות, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשס"ו, עמ' 175-176.

46 שם, עמ' 184-190; קניאל, במעבר, עמ' 304-305.

47 שלמון, דת וציונות עימותים ראשונים, עמ' 108.

48 מייטליס, בדרך האמצע, עמ' 179; לנג, דבר עברית!, עמ' 307-308.

49 אהוד לוז, מקבילים נפגשים: דת ולאומיות בתנועה הציונית במזרח אירופה, עם עובד, תל אביב תשמ"ה, עמ' 142.

גיסו, בעניין דרישות הקהילה ביפו מהנהלת חברת עזרה: 'מי שהוא מורה וחפץ לפעול על הסביבה אסור לו ללכת כנגדה ואינני רואה מה היה מפסיד מר אורבך לו היה אוכל בכובע ומברך בהמ"ז [ברכת המזון]'.⁵⁰ דברים ברוח דומה כתב ילין במכתב אחר בנוגע למורים חדשים נטולים מחויבות הלכתית שמלמדים במוסדות חינוך בירושלים: 'במלון קמיניץ במקום שיושבים עוד שלושים איש חופשים וקנאים ויפונים [מיפן] וירושלמים. זה מיעוט שימת הלב של מוריניו החדשים לדעת הקהל היא גורמת חורבן הכול. והיא משניאה את מוסדותינו בעיני הקהל, ומי שנותן בניו אלינו עושה זאת רק מפני ההכרח או כמי שכפאו שד. ואם רק חפצים הננו לבוא בשם "דעת קהל" עלינו גם למלא אחריה'.⁵¹

מקטעים אלו במכתביו של ילין עולה כי הוא ראה במערכת היחסים בין המורים לתלמידים מרכיב מכריע בפעילות החינוך והייב שמירה על נורמות דתיות, גם אם הדבר כרוך בהעמדת פנים. בעיניו היה מדובר לא באמצעי להסוות הבדלים דתיים וערכיים כדי לשנות בסופו של דבר את זהותם של תלמידים מן היישוב הישן, אלא בביטוי למחויבות אותנטית ערכית כלפי המעגל החברתי שבתוכו גדל ושהיה קהל היעד העיקרי של פעילותו. על רקע דברים אלו יש להבין את עמדת דוד ילין בימי מלחמת השפות.

THE LAMEL SETTLEMENT.
Avenue, with Mr. David Yellin.

[To face page 66.]

דוד ילין ככל הנראה בשכונת זיכרון משה, ששם התגורר
הארכיון הציוני המרכזי, PHG/1310197

50 ילין, כתבי דוד ילין, ד, עמ' 282-283.

51 שם, עמ' 283.

עמדת ילין בימי מלחמת השפות

מלחמת השפות פרצה בשנת 1913 סביב שאלת שפת ההוראה בטכניון ובבית הספר הריאלי, שעמדה להקים בחיפה חברת עזרה הגרמנית. מורים ותלמידים שהיו מזוהים עם חוגים ביישוב החדש מחו על ההחלטה כי הלימודים בטכניון יתקיימו בשפה הגרמנית. במחאה בלטו פעילי מפלגת הפועל הצעיר ופעילי סניפי הסתדרות המורים ביפו ובמושבות, ששם שלטה הנהגת המורים המקורבים לאנשי העלייה השנייה.⁵² המחאה חרגה משאלת ההוראה בטכניון ופנתה נגד ההוראה בשפה הגרמנית בכל מוסדות חברת עזרה. בירושלים התקוממו תלמידי סמינר למורים אשר היה חלק ממוסדות חברת עזרה, רבים מהם מבני העלייה השנייה, בעיקר נגד מנהל מוסדות חברת עזרה בארץ ישראל, אפרים כהן־רייס.⁵³ המתח בין התלמידים ובין חברת עזרה באירוע זה ביטא את הפערים בין שאיפות הלאומיות ותפיסות סוציאליסטיות של רבים מהתלמידים ובין יעדי הסמינר ונטייתו לתרבות גרמנית. ילין נמנע ממעורבות פעילה במלחמת השפות במשך כמה חודשים, אף שהמחלוקת התגלעה בסמינר למורים שהוא ניהל.⁵⁴ כדי להבין את הימנעותו ראוי לציין כי רבים מיהודי ירושלים, גם המשכילים שבהם, זיהו את מי שנלחמו נגד הנהלת חברת עזרה עם מחוללי התרבות המתירנית והורסי המסורת.⁵⁵ בסופו של דבר הציב ילין אולטימטום לנתן פאול, מזכיר החברה בברלין, ודרש כי שפת ההוראה במוסד תהיה עברית. בעקבות זאת נאלץ ילין להתפטר והחליט לפעול להקמת מוסד חדש – בית מדרש עברי למורים.

בניתוח עמדתו של ילין במלחמת השפות עסקו בעיקר רחל אלבוים־דרור; ועפרה מייטליס – בניתוח מפורט יותר. אלבוים־דרור רואה במערכת היחסים האישית בין ילין לכהן־רייס, אשר התאפיינה במתיחות ובתחרות, גורם חשוב בהחלטתו הסופית של ילין לעזוב את מוסדות חברת עזרה.⁵⁶ מייטליס מציינת כמה סיבות אפשריות להתלבטותו של ילין בתהליך זה, ובהן זיקתו למפעל החינוך של מוסדות חברת עזרה בירושלים.⁵⁷ אני סבור כי יש לבחון את התנהגותו של ילין כאירוע שמורכב משני חלקים ולשים לב כי תגובתו למלחמת השפות בחברת עזרה שונה מתגובתו לזיכוח על שאלת הצביון של בית המדרש החדש למורים. ההבחנה בין תגובותיו בשני המקרים עשויה ללמד באיזה אירוע הוא ראה מאבק מרכזי, ובו התעקש על עקרונותיו, ואיזה אירוע היה בעיניו מחלוקת שולית. הבחנה זו עשויה להתחדד על רקע זהותו המקומית.

52 בשלב מסוים קיבלה המחאה קיבלה סגנון לוחמני קיצוני, ובכללו איומים, והתפתחה לכדי מרד תרבותי־דתי. אלבוים־דרור, החינוך העברי, עמ' 332-334.

53 שם, עמ' 323.

54 מייטליס, בדרך האמצע, עמ' 154-162.

55 פרידמן, חברה במשבר לגיטימציה, עמ' 117-121.

56 אלבוים־דרור, החינוך העברי, עמ' 337-338.

57 מייטליס, בדרך האמצע, עמ' 162-171.

דוד ילין בתמונת מחזור של בוגרי בית ספר למסחר מטעם חברת עזרה, אשר הוא ניהל
הארכיון הציוני המרכזי, GNYBD/400464

ילין החל את דרכו בהוראה בבית הספר אליאנס, אך התפטר ממנו משום שנסים בכר לא אפשר לו לעסוק בפעילויות תרבות וחינוך עבור הקהילה הירושלמית. פעילות מעין זו קיימו משכילים ירושלמים, בעיקר בארגון בני ברית, ובכלל זה הקמתה של ספרייה ציבורית.⁵⁸ לאחר התפטרותו של ילין מאליאנס הוא עבר ללמל אשר ינוהל על ידי אפרים

58 ילין, כתבי דוד ילין, ב, עמ' כד; דב שידרובסקי, ספרייה וספר בארץ-ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית, מאגנס, ירושלים תש"ן, עמ' 264-320. ילין, כהן-רייס ואחרים הקימו את ספריית בני ברית, והיא המשיכה לשמש מוסד תרבות והשכלה עבור היישוב הישן גם בתקופת המנדט. מישעיהו פרס, יושב ראש לשכת בני ברית, אל חיים סלומון, נשיא ועד הקהילה העברית בירושלים, 24.12.1946, ארכיון עיריית ירושלים (להלן: אע"י), 2-4576. לשכת ירושלים של ארגון בני ברית הוקמה בשנת 1888. ראו: לנג, דבר עברית!, עמ' 158.

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

כהן־רייס.⁵⁹ באותה תקופה האיצו ילין וכהן־רייס בחברת עזרה להתחיל בפעולותיה בארץ כמו הקמת מוסד להכשרת מורים. ואכן, בית ספר זה היה חלק ממוסדות חברת עזרה אשר העניקו השכלה בסיסית לתלמידים בירושלים מבני היישוב הישן.⁶⁰ ילין וכהן־רייס גם פעלו במשותף למען החייאת השפה העברית, למשל בהקמת גן ילדים עברי ראשון בירושלים; גם הוא השתייך לארגון בני ברית.⁶¹

עיון במכתבים של ילין לראשי מוסדות חברת עזרה כהן־רייס ונתן פאול מורה על יחסו החם כלפיהם. המכתבים מבטאים הערכה רבה לפעילותם בתחום החינוך ולתרומתם לקהילה הירושלמית, על אף המתח האישי ששרר בין ילין ובין כהן־רייס.⁶² סדרת המכתבים, שנכתבה בשנים הראשונות של המאה ה־20, מלמדת על שיתוף פעולה בכל הנוגע לפעילות בתחום החינוך בקרב תלמידי היישוב הישן. ילין העיד כי כהן־רייס העלים עין בשנים אלו מהוראה בשפה העברית, אף שהייתה מנוגדת למדיניות הרשמית של חברת עזרה.⁶³ יחסים אישיים אלה עמדו ברקע מאמציו של ילין לצמצם את עוצמת המחאה בירושלים על התנהלות מוסדות חברת עזרה עם פרוץ מלחמת השפות ולמנוע שביתות בקרב המורים. ילין הבין כי מוסדות עזרה שימשו עוגן חינוך חשוב עבור הקהילה הירושלמית; על כן סירבו הוא ומורים אחרים מבני דורו לראות במוסדות הארגון אויב שיש להילחם בו. אך כאמור, בסופו של דבר פרש ילין מחברת עזרה. המאבק שהוא היה מעורב בו אחרי כן נגע לצבינו של המוסד החדש שהקים.

הקמת בית מדרש למורים העברי

באספה שהתקיימה ב־19 בדצמבר 1913 הכריזו המורים הפורשים ממוסדות חברת עזרה על פתיחת בתי ספר חדשים לבנים ולבנות. באספה זו נאם ילין את הנאום המרכזי, ובראשית דבריו התייחס לטיעון של התומכים בחברת עזרה כי המלחמה במוסדותיהם היא רק כסות למלחמה נגד הדת.⁶⁴ לילין היה חשוב לערער על טענה זו ולהבהיר לאנשי ירושלים כי אינו שותף להרס המסורת.⁶⁵ בכך הצהיר על זהותו של המוסד החדש והתרחק ממי שזוהו כקוראים תיגור על המסורת.

59 ילין, כתבי דוד ילין, ד, עמ' 309-310; הנ"ל, שם, ב, עמ' כז.

60 אלבוים־דרור, החינוך העברי, עמ' 311.

61 אפרים כהן־רייס, מזכרונות איש ירושלים, ספרית היישוב, ירושלים 1967, עמ' 181; אלבוים־דרור, החינוך העברי, עמ' 337-338. לצד עבודתו המשותפת של ילין עם רייס־כהן שררו ביניהם גם מתחים. ראו: מייטליס, בדרך האמצע, עמ' 172, 213-219.

62 ראו מכתבים שונים מאותה תקופה: ילין, כתבי דוד ילין, ד.

63 ראו: שם, ה, עמ' 16, 23.

64 מייטליס, בדרך האמצע, עמ' 161.

65 דוד ילין, 'החינוך העברי', החרות, 21.12.1913.

עם הקמתו של בית המדרש למורים העברי הנהיג בו ילין נהלים בעלי צביון דתי. דבר זה היה למורת רוחם של רבים ממשכילי יפו ושל אנשי העלייה השנייה, שביטאו את התנגדותם בעיתון הפועל הצעיר ומתחו על ילין ביקורת נוקבת בשל רצונו לשוות לבית המדרש העברי צביון דתי-לאומי.⁶⁶ בעקבות זאת כינה ילין את הפועל הצעיר 'עיתונות האקדח'. במכתב לארתור רופין תיאר ילין 'את החרפות והגידופים' נגדו ונגד המוסד החדש.⁶⁷ ילין הגיב בבטות על הביקורת: 'את נפשי איני מוכר לא לשטנים ממין זה ולא לשטנים ממין אחר', וכיוון בדבריו לעיתונים הפועל הצעיר והחרות. החרות זוהה עם משכילים ספרדים.⁶⁸ תגובתו ותיאורו הלא שגרתי את מאשימיו מבהירים את סערת הרגשות שהיה נתון בה. אני סבור כי מלחמה זו על צביונו של מוסד החינוך החדש רתמה אותו בעל כורחו למאבק פעיל וכוהני יותר ממלחמת השפות. במלחמת השפות פעל ילין בעיקר כגורם ממתן, ואילו במחלוקת על המוסד החדש אפשר לזהות את ילין כגורם נחרץ יותר מול בני המחלוקת שלו.

אני סבור כי ההבדל בין תגובותיו של ילין לשתי המחלוקות – מלחמת השפות והוויכוח על צביון בית המדרש למורים – נעוץ בשאלת אחריותו לקהילה הירושלמית המקומית. מלחמת השפות לא איימה ממש על קיומו של מוסד שסיפק השכלה לבני היישוב הישן, בעיקר האשכנזי; ואילו בוויכוח על בית המדרש החדש שהקים עלה בו חשש אמתי שמא ירתיע צביון חילוני (בהשפעת משכילי יפו) את בני ירושלים, שהיו קהל היעד שלו. מנקודת מבטו של ילין ביקשו משכילי יפו להכתיב את הצביון החינוכי בירושלים מבלי לגלות רגישות לתנאים החברתיים והדתיים בעיר.⁶⁹ כך עולה ממכתב של ילין ליחיאל צ'לנוב: 'בני ירושלים במסרם בניהם ובנותיהם לנו סמכו הרבה מאוד עלי, שהם מכירים אותי בתור חובב הדת ומכבדה ומתנהג בדרך כלל על פיה [...] כל הדברים האלה מטילים עלי חובה מוסרית לבלי הכזיב את האמון, שנתנו אנשים שונים בי. ולכן יצר לי מאוד להמשיך לתת שמי על מפעל שישלטו בו אחרים, המתנגדים לגמרי לרוח זו ושישתמשו בי בתור שלט של הכשר בשעה שאדע אנכי בעצמי כי אין הדבר ככה'.⁷⁰

עמדות אחרות במלחמת השפות

מייטליס רואה בהתנהלותו של ילין במלחמת השפות ביטוי לדרך האמצע שהוא צעד בה בזהירות בין הישן לחדש, אך לעומת פרשנותה זו ראוי להזכיר כי פעילותו של ילין במקרה זה כגורם ממתן דומה להתנהלותם של משכילים אחרים בני דורו מהיישוב הישן האשכנזי,

66 תמיד, 'לעניני השעה', הפועל הצעיר, 29.5.1914.

67 ילין, כתבי דוד ילין, ה, עמ' 36-37.

68 שם, עמ' 46.

69 יהושע קניאל, המשך ותמורה, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תשמ"ב, עמ' 129-170; ילין, שם, עמ' 35.

70 ילין, שם, עמ' 43.

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

כמו ישעיהו פרס, אשר חששו מהרס מפעל החינוך שנבנה עד כה.⁷¹ החרדה לגורלם של הישגי מערכת החינוך עולה גם מדבריו של יוסף יואל ריבלין על כהן־רייס. את פועלו תיאר במילים 'הפרשה המפוארה ביותר בתולדות החינוך היהודי בארץ ישראל בכל הדורות', ואת גורלו של כהן־רייס במלחמת השפות תיאר כטרגדיה.⁷²

מעניין לציין כי מנהיגים ביישוב החדש העריכו את מפעלי החינוך שהוקמו עבור היישוב ישן וכרכו את פעילותו של כהן־רייס בזו של ילין. יעקב טהון, נציג מפא"י בוועד הקהילה העברית בירושלים ומראשי הנהגת היישוב החדש, ציין בישיבת המליאה של הוועד בשנת 1943, לאחר פטירתו של כהן־רייס: 'למרות שנשאר בזכרוננו כיריבנו במלחמת השפות לפני 30 שנה, זכויות רבות לו בשדה החינוך שלנו. הודות לו הוקם מפעל חנוכי בעל משקל רב שידע למשוך אליו כחות חנוכיים מהטובים ביותר עם ר' דוד ילין בראש ולחנך דור חדש דור התחיה'.⁷³

דוגמאות אלו מלמדות כי תגובתו הזוהירה של ילין במלחמת השפות ייצגה תפיסה של קבוצת אישים בני היישוב האשכנזי, אשר הבינו את הזהות החברתית־הרוחנית של תלמידים מהיישוב הישן.

מעניין להשוות את תגובתם של ילין, פרס, ריבלין ובמידה רבה גם של כהן־רייס, אשר גדלו במוסדות הקהילה האשכנזית, לתגובתם של צעירים ספרדים בפרשת מלחמת השפות. בצלאל מראה כיצד פרסם עיתון החרות, שהיה שופרם של צעירים ספרדים, רובם ממשפחות שמוצאן מצפון אפריקה, יותר מ־500 מאמרים שתומכים בשימוש בשפה העברית. גם צעירים אלו היו מודעים לרגישות ולמורכבות שהטרידו את ילין, את פרס ואת ריבלין ולרוח המתירנית שזוהתה עם הלוחמים למען השלטת השפה העברית. למרות זאת הם לא חששו מהמחיר הרוחני שהקהילה המקומית עלולה לשלם. אדרבה, לדעתם היה אימוץ השפה העברית מחזק את הדת, כמו שהתבטא הרב נסים אלישר: 'עליהם לדעת ולהבין שהשפה העברית מקרבת גם את לבות אלה הנדחים מעמנו אלינו'.⁷⁴ הרב אלישר והכותבים הספרדים בעיתון החרות תמכו בנחישות בשימוש בשפה העברית במוסדות החינוך.

לעומת גישתו של הרב אלישר ואישים אחרים מהעדה הספרדית אשר פסקו נחרצות לטובת השפה עברית באותה פרשה, ילין וצעירים אחרים שגדלו בקהילה האשכנזית פעלו בזהירות, מתוך ניסיון להראות כי אינם מערערים יסודות מקומיים וכי הם שומרים על ערכי היישוב הישן האשכנזי אשר מתוכו הגיעו תלמידי בית הספר למל. השוואה זו מחזקת

71 פרס אף השווה את המתקפה של התומכים בשפה העברית באותו מאבק לדרישה לפצל את מערכת החינוך לאחר הקמת מדינת ישראל. פרס, מאה שנה בירושלים, עמ' 122.

72 מתוך דברים שכתב יוסף יואל ריבלין על כהן־רייס בהקדמה לספר זיכרונותיו: כהן־רייס, מזכרונות איש ירושלים, עמ' יט.

73 פרוטוקול מליאת ועד הקהילה העברית, 29.6.1943, אע"י, 11-4598. ראו גם את דברי ההערכה מפי אליעזר בן יהודה ואחד העם בתוך: כהן־רייס, מזכרונות איש ירושלים, עמ' כד.

74 'על השפה העברית בבתי ספרנו. שיחה עם הרב הגדול נסים אלישר', החרות, 21.11.1913.

את דעתי כי את עמדתו של ילין אפשר לתלות לא באופי פשרני אלא בעיקר בהשתייכותו למעגל החברתי שהוא גדל בו – היישוב הישן האשכנזי, כמו פרס, ריבלין וכהן־רייס.

שביתת פועלי הדפוס

פרשה אחרת שמלמדת על זיקתו החברתית והערכית של ילין ליישוב הישן האשכנזי אשר התגלעה על רקע עימות עם מהגרים ציונים היא שביתת פועלי הדפוס בשנת 1909. פועלי בתי דפוס הכריזו באותה שנה על שביתה לאחר שבעל בית הדפוס הכה אחד מפועליו. השביתה זכתה לתמיכתם ולעידודם של חברי מפלגת פועלי ציון בירושלים והתאפיינה במתח יוצא דופן ששיאו בהכאת פועל אשר הפר את השביתה וירי כדור בידי אחד מתוקפי הפועל. רבים בירושלים עמדו על הקשר בין קיצוניותו של האירוע ובין מעורבותם של הסוציאליסטים בשביתה. מתח רב שרר בין הרבנים ועסקני היישוב הישן ובין הפועלים. באירועים אלה עמד ילין בבירור לצד רבני היישוב הישן, שתבעו להחרים את הפועלים השובתים, ובהם חברי תנועת פועלי ציון.⁷⁵ גורמים ביישוב החדש כמו אליעזר בן יהודה והעיתון הפועל הצעיר ביקרו את ילין בחריפות בעקבות זאת.⁷⁶ רחל ינאית בן־צבי גינתה אותו בזיכרונותיה משום שתמך בחרם שהכריזו הרבנים.⁷⁷ התייחסותה לילין בעניין זה עשרות שנים אחרי האירוע מלמדת עד כמה השפיעה עמדתו מבחינה ציבורית.

בהתנגדות לעמדת הסוציאליסטים ובתמיכה בחרם ילין לא נקט דרכי שלום או את דרך האמצע. הוא תפס את המחלוקת על בסיס ערכי היישוב הישן, ולפיהם נקט עמדה. היו אישים מהיישוב החדש, כמו אליעזר בן יהודה, שהתנגדו לעמדת הפועלים השובתים אך נמנעו מלתמוך בחרם שהכריזו הרבנים. בן יהודה כעס בייחוד על משכילים שתמכו בחרם, כמו ילין וכהן־רייס, והזכיר להם את החרם שהכריזו הרבנים על גן הילדים הראשון בירושלים, אשר ילין היה שותף להקמתו.⁷⁸ להבדיל מבן יהודה, התמיכה בחרם רבני לא הייתה זרה לילין. הוא השתמש בפרקטיקה מקומית של חרם, אשר זוהתה עם המרחב הקהילתי שהוא גדל בו, ואף תמך בה במקרים אחרים. כך למשל באספת הלשכה הירושלמית של בני ברית הוא המליץ להפעיל לחץ על התושבים כדי למנוע מהם מלפנות למיסיון באמצעות שלילת כספי החלוקה.⁷⁹

בסיכום הדברים, העמדות שנקט במחלוקות בתחום החינוך ובתחום הציבורי שנדונו כאן מלמדות על חשיבות זהותו המקומית של ילין. במלחמת השפות באו לידי ביטוי רגישותו

75 קניאל, המשך ותמורה, עמ' 302-303; פרידמן, חברה במשבר לגיימימציה, עמ' 82.

76 ילין, כתבי דוד ילין, ד, עמ' 313; לנג, דבר עברית!, עמ' 661.

77 רחל ינאית בן־צבי, אנו עולים, עם עובד, תל אביב 1962, עמ' 80-81.

78 לנג, דבר עברית!, עמ' 661-663.

79 זכרון דברים מאספת הלשכה הירושלמית של בני ברית, תרנ"ד, הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ), J97/1432.

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

וזיקתו לצביון החינוך של היישוב הישן, ובמשבר שהתפתח בעקבות שביבת פועלי הדפוס אפשר לראות כיצד הוא אימץ את הנורמות של הקהילה האשכנזית.

יחסי ילין עם הנהגת היישוב החדש לאחר כיבוש הבריטים את הארץ

כיבוש הבריטים את ירושלים פתח תקופה חדשה עבור אוכלוסיית העיר. השינוי הבולט ביותר היה פוליטי – מעבר משלטון עות'מאני לשלטון בריטי. שינוי זה הביא עמו את דעיכת מוסדות היישוב הישן ואת ההכרה בתנועה הציונית ובמוסדותיה בתור נציגי האוכלוסייה היהודית. בשל כך השתנה גם מעמדם של יהודים בני הארץ שנמנו עם מנהיגי היישוב בימי השלטון הקודם. ביטוי סמלי לכך אפשר לראות בכיסוי הראש של ילין. כאשר חזר מגלות בדמשק לירושלים לאחר כיבוש הבריטים הוא הגיע לטקס קבלת פנים בתל אביב ולראשו תרבוש. חבריו תמהו למראה התרבוש, ולנוכח תמיהתם העיר ילין: 'אך האמנם חדלנו על ידי זה להחשב כניטיבס בעיני מי שחפץ לחשבנו ככה? זאת לימדונו הימים הבאים'. ילין נעתר לחבריו והחליף את התרבוש במגבעת אירופית.⁸⁰ את המגבעת הזאת הוא המשיך לחבוש, כמו שאפשר לראות בתצלומים עם תלמידיו בסמינר בשנות העשרים, ובתמונות אחרות כמו תמונת מזכרת ששלח מניו יורק לתלמידיו.⁸¹ אמנם ילין שינה סממן חיצוני בהופעתו, אך המשיך להזדהות כבן הארץ והבהיר את חשיבות שילובם של בני הארץ בהנהגת היישוב. באחד הגיליונות הראשונים של העיתון 'דאר היום' פנה 'לצעירים הארץ-ישראלים' והדגיש את התרומה הציבורית של בני הארץ, הנובעת מהיכרותם עם המקום:

והזמן האחרון גדל לנו כבר בארץ ישראל דור צעיר חי ורענן בעיר ובשדה, דור היודע כבר להלך בדרך החיים הבריאים וכשישנם בבני הארץ צעירים אשר עז ואמץ להם וכח התחלה להם לענינים כללים של חיים והתקדמות ויש שהם מצליחים בעבודתם יותר מאחרים [...] ישיבה בארץ במשך כל ימי החיים מקנה לבעליה ידיעת תנאי המקום, נסיון במה שמצליח או איננו מצליח [...] הכרת שוכני הארץ וארחות חייהם, כל אלה הם דברים אשר כמובן בהם עולים ילידי הארץ על אלה הבאים מחדש [...] ועתה בעמדנו לפני תקופה אחרת וחדשה באמת של אנשים הבאים מבלי כל ידיעה בנוגע לארץ ולחיים עליה, עתה בוודאי חובה קדושה על צעירינו להתאגד אגודה אחת להועיל בכל ידיעותיהם ונסיונותיהם לכל החדשים אשר יבואו אל כל ערינו ומושבותינו.⁸²

80 מייטלס, בדרך האמצע, עמ' 255.

81 התצלומים מאמדי", ארגז תצלומים 601, 600. תיאור של ילין כחבר מועצת עיריית ירושלים החובש תרבוש ראו גם בתוך: יעקב יהושע, ירושלים תמויל שלשום, פרקי הווי, ג, ראובן מס, ירושלים תשמ"א, עמ' 21.

82 דוד ילין, 'לצעירים הארץ-ישראלים', דאר היום, 10.8.1919. קו חשיבה זה היה עקבי במאמרים של אישים שונים שפרסם העיתון. למשל מאמר שכותב בשם 'בן ירושלים' קרא בו 'לאחינו החדשים להשתמש בניסיונם של בני הארץ'. 'ארץ ישראלים', שם, 5.8.1920.

דברי ילין מלמדים על החשיבות שייחס לפוטנציאל הטמון בבני הארץ להנהיג את היישוב מתוקף זהותם המקומית.⁸³

ילין בהנהגת היישוב

לאחר כיבוש הבריטים את הארץ מילא ילין כמה תפקידים רשמיים ביישוב: נשיא ועד העיר, חבר באספת הנבחרים וחבר נשיאות הוועד הלאומי – הגוף המבצע של החלטות אספת הנבחרים. נראה כי ילין זוהה כדמות הניצבת בין היישוב החדש ובין היישוב הישן בזכות פעילותו הציבורית בקהילה הירושלמית, ועמדת ביניים זו תרמה לבחירתו.⁸⁴ בפעילותו בוועד הלאומי השתקפה זהותו המורכבת כבן היישוב הישן האשכנזי וגם כמי שנמנה עם מנהיגי היישוב החדש. סוגיית זכות הבחירה לנשים באספת הנבחרים מדגימה זאת.⁸⁵ מייטליס תיארה בהרחבה כיצד השקיע ילין מאמצים ניכרים לצרף את החרדים לאספה אגב ניסיונות פשרה שונים, אף במחיר של פגיעה בנוהל הדמוקרטי. כך למשל הוא סיכם עם החרדים לקראת הכרעת המושב השלישי של אספת הנבחרים כי רק אם תתקבל דעתם (בבחירות חשאיות), הם יישארו באספה.⁸⁶ ילין העדיף שלא להתעמת עם החרדים כי אם ליצור מסגרת משותפת של פעילות ציבורית בציפייה שעם הזמן יהיה אפשר להעניק זכות בחירה לנשים. להערכת מרגלית שילה, ילין היה שותף לגישה שלא חייבה תקנה רשמית בעניין זכות הבחירה לנשים, והאמין כי במשך הזמן תהיינה הנשים שותפות בפועל בבחירות.⁸⁷ במכתב ששלח לרוזה וולט-שטראוס ולחסיה פיינסוד-סוקניק, ממנהיגות התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בארץ ישראל, באה לידי ביטוי גישתו, שחרגה מעמדת ההנהגה המרכזית ביישוב: 'זה שנים שהנני נלחם עם אנפנו השמאלי ומתחנן כי למען הארגון ולמען השגת תכלית זו נחוץ לוותר לפי שעה [...] אך עתה [...] רואה הנני לפני רק הרס והנני מצטער על (אגידה נא זאת לכן בפירוט ולו גם תסקלנה אותי) קוצר הראות של המתעקשים בהחזקת פרנציפי שהכל יורד לטמיון'.⁸⁸

83 יעקבסון ונאור טוענים כי בני הארץ והמזרח השתמשו בעיתונים ככלי ביטוי לזהותם התרבותית ההיברידית וטענו לתפקיד מתווכים בין יהודים לערבים בארץ. ראו: Jacobson and Naor, *Oriental Neighbors*, pp. 88-94.

84 בנימין אליאב, **היישוב בימי הבית הלאומי 1917-1948**, כתר, ירושלים, 1976, עמ' 163. ראשי היישוב נדרשו לשותף חרדים בהנהגת מוסדות היישוב כדי לבסס את טענתם כי היהודים הם בני אומה אחת עם ערכים לאומיים משותפים. ברקע מדיניות זו התקיים המאבק של המוסדות הלאומיים לאישור חוקת הקהילות, שמשמעותה הכרה משפטית ורשמית של הבריטים בארגון העצמי של היהודים בארץ ישראל.

85 לדיון מפורט במחלוקת זו ראו: מרגלית שילה, **המאבק על הקול: נשות היישוב וזכות הבחירה 1917-1926**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, 2013.

86 מייטליס, **בדרך האמצע**, 285.

87 שילה, **המאבק על הקול**, עמ' 106.

88 ילין לוולט-שטראוס וסוקניק-פיינסוד, 20.5.1925, אצ"מ, A153/151.

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

אני סבור כי בעניין זה, כמו בסוגיית מלחמת השפות, יש לבחון את עמדתו של ילין על רקע זהותו הקהילתית, ולא כביטוי לאישיות פשרנית. פרשנות זו מקבלת משנה תוקף מעיון בגישתו בסוגיית הייצוג של הספרדים בהנהגת המוסדות הלאומיים.

במשך מאות שנים היה שמור לקהילה הספרדית שבראשה עמד החכם באשי מעמד בכורה בהנהגת יהודי ירושלים, אך לאחר מלחמת העולם, עם הגעת ועד הצירים והקמת המוסדות הלאומיים, נחלש מעמדה הפוליטי של העדה. הספרדים ציפו לייצוג מכובד בהנהגה החדשה, ובייחוד תבעו נציג משלהם בהנהגה הציונית.⁸⁹ איזו עמדה נקט ילין בעימות זה?

במחלוקת בעניין זכות הבחירה לנשים ניכרת פעילותו לטובת הכללת החרדים בכנסת ישראל, אפילו במחיר ויתור על עקרונות דמוקרטיים, בסוגיה של ייצוג הספרדים הוא פעל בעיקר כבורר. הוא כיהן כיושב ראש ועדה שהוקמה בעקבות הרגשת הקיפוח של הספרדים. בוועדה היו חמישה חברים מפלגים שונים ביישוב, ועבודתה כוונה בעיקר לטהר את האווירה וללכד את הכוחות בלי לברר את פרטי התלונות.⁹⁰ ילין לא יצא מגדרו כדי לפתור את המשבר והתבטא בציוניות ואולי אף בלגלוגימה בנוגע לתביעותיהם של הספרדים. כך תיאר באחת מאיגרותיו את המשא ומתן מול דרישותיהם:

ביררנו להם, כי באנו כבר בדברים עם חבריהם שבירושלים, אך הם טוענים, כי להם ישנן עוד תביעות. התווכחנו אתם שעות אחדות וסוף סוף עשו לנו החסד, כי הבטיחו לנו להשתתף באספה"נ [...] בערב היתה לנו ישיבה עם ספרדי ירושלים וגמרנו אתם בכי טוב: חפצתם חבר בנשיאות, הא לכם חבר בנשיאות! חפצתם מזכיר ספרדי טהור, הא לכם מזכיר ספרדי! חפצתם, כי נחלק את המלוכה ומשני הנבחרים להנהלה הציונית צריך ומחוייב אחד להיות ספרדי, הא לכם ספרדי! רק ניפטר פעם מתביעות, ונראה כמה יהיה העולם כבר מאושר בהיות מלוא כל הארץ כבוד הספרדים.⁹¹

הן הרטוריקה והן תוכן הדברים אינם מלמדים על אישיות השואפת לפשר ולשלב, להבדיל ממעורבותו המפייסת של ילין במשבר מול החרדים. ילין האיר את תביעותיהם של הספרדים באור מגוחך, אף שניסה לקדם היענות לדרישותיהם במגבלות הנתונות: 'הם הציגו דרישות ועד כמה שהיה אפשר קיבלנו דרישותיהם'.⁹² קשה להסביר כי עמדתו של ילין בסוגיית הייצוג של הספרדים נובעת מאופיו הפשרני בתור אדם המעדיף את דרך האמצע.

טענתי היא כי ההבדל בעמדותיו בשתי המחלוקות, זו הנוגעת לייצוג החרדים וזו הנוגעת לייצוג הספרדים, נעוץ בזהות הקהילתית של ילין, שהתגבשה בשנות חייו המוקדמות. בשל

89 אברהם חיים, ייחוד והשתלבות, כרמל, ירושלים 2000, עמ' 81. עוד על ניסיונות העדה הספרדית להשתלב בארגון הפוליטי של היישוב בראשית תקופת המנדט ראו: שם, עמ' 36-48, 89-90.

90 שם, עמ' 110-114.

91 ילין, כתבי דוד ילין, ה', עמ' 177.

92 שם, עמ' 178.

זיקתו לקהילה שהוא גדל בתוכה היה לו חשוב לראות את החרדים משולבים במוסדות ההנהגה החדשה. החשיבות שייחס לשילוב החרדים ניכרה עוד כשעמד בראש ועד העיר בשנים 1919-1922. בין ילין ובין החרדים בוועד העיר שררה הבנה הדדית; כשם שהבין הוא את שפתם של החרדים ושאר לשיתוף פעולה מצדם, כך הם, המתונים מהם לפחות, נתנו בו אמון והיו מעוניינים בשיתוף פעולה עמו.⁹³

עמדת ילין בשאלה הערבית

ביישוב היהודי בשלהי התקופה העות'מאנית ובראשית תקופת המנדט רווחו גישות שונות בנוגע למתח בין יהודים לערבים, ובהן הגישה של אינטלקטואלים יהודים מקרב בני הארץ, ובכללם דוד ילין, שעסקו בספרות ערבית.⁹⁴ יצחק בצלאל מראה כי ילין, יוסף מיוחס ואחרים מבני הארץ חקרו את הערבים ואת תרבותם וראו בהם עם קרוב לעם היהודי, אשר לשונו ותרבותו עשויות להפרות את התחייה העברית, ובייחוד את תחיית הלשון. על פי השקפתם, שיבת ציון תהיה גם שיבה למזרח, והם ביטאו את עמדתם בתרגומים מהספרות הערבית, בפרשנות למקרא ולספרות הערבית הקדומה, במחקרים פילולוגיים וספרותיים ובעיתונים.⁹⁵ על רקע הבנה זו אביגיל יעקבסון ומשה נאור מזהים את ילין כחלק מקבוצה של ספרדים ובני המזרח בעלי מאפיינים תרבותיים וחברתיים של המרחב השמיל לבנטיני, אשר ראו בעצמם מתווכים בין מוסדות היישוב לאוכלוסייה ולהנהגה הערבית המקומית.⁹⁶ לדברי יעקבסון ונאור, על אף השוני בהשקפות הפוליטיות של אישים שונים מבני הארץ, רווחה בקרבם התפיסה כי מתוקף היותם יהודים בני המזרח יש בכוחם לקדם התקרבות בין יהודים לערבים בתחומים שונים.⁹⁷

בשנים 1908-1914 היו מודעים אישים מקבוצת בני הארץ לכך שבקרב הערבים מתפתחת איבה כלפי הציונות וכי יש צורך למתן יחס זה. בשנים 1909-1914 פורסמו קרוב ל-500 מאמרים בנושא השאלה הערבית בעיתון החרות, שעורכיו וכותביו נמנו עם אותה קבוצה.⁹⁸ יובל עברי והלל כהן עסקו בביקורת של כמה מבני הארץ על הצהרת בלפור בשל סגנונה הבדלני-אירופי והתעלמותה מבני הארץ וממערכת היחסים שלהם עם הערבים. היו

93 פרידמן, חברה במשבר לגיטימציה, עמ' 83.

94 יוסף גורני, השאלה הערבית והבעיה היהודית: זרמים מדיניים-אידיאולוגיים בציונות ביחסם אל הישות הערבית בארץ ישראל בשנים 1882-1948, עם עובד, תל אביב 1985, עמ' 108-109.

95 בצלאל, נולדתם ציונים, עמ' 366-367.

96 Jacobson and Naor, *Oriental Neighbors*, pp. 88-89, 109. מנחם קליין מצביע על זהות מקומית משותפת הנובעת מקיומם של חיים משותפים ליהודים ולערבים ילידי הארץ ומאופיינת בתחושת שייכות חזקה למקום. מנחם קליין, קשורים: הסיפור של בני הארץ, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2015, עמ' 31-77.

97 Jacobson and Naor, *ibid.*, pp. 88-94.

98 בצלאל, נולדתם ציונים, עמ' 367.

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

הבדלים בין התגובות השונות ובין הפתרונות שהציעו אינטלקטואלים מקרב בני הארץ; משותפת להם הביקורת על התעלמותם של מנהיגי התנועה הציונית מהתרבות המקומית וממערכת היחסים המקומית בין יהודים לערבים שקדמה לכיבוש הבריטים את הארץ.⁹⁹ ילין ביטא את גישתו בראש וראשונה בדברי ביקורת על התייחסותם של מנהיגי היישוב ל'סוגייה הערבית' לאחר כיבוש הבריטים את הארץ. כך בשנת 1931 תיאר ילין לפני אשתו איטה את השיחה שקיים עם שר בממשלת עיראק: 'ביררתי לו את השגיא משני הצדדים תיכף אחרי הכיבוש, וכי עתה יודעים כבר היהודים מהו המצב הנכון מה יש להם לקוות, וגם הערבים המבינים רואים כי לא כפחדם כן הוא, ועוד יבוא זמן שנתאחד יחד בעבודה לקידמת הארץ ולפיתוח הרוח השמית'.¹⁰⁰

תקרית הבאר ברחובות חידדה את ההבדלים בין גישתו של ילין כבן הארץ לגישתם של ראשי היישוב החדש. בשנת 1919 ניזוקה באר ברחובות, והיה צורך לתקנה. ראשי המושבה עמדו לחתום על חוזה העסקה עם קבלן יהודי אשר העסיק פועלים ערבים. בעקבות זאת איים הוועד הפועל של הוועד הזמני (גוף זה קדם לוועד הלאומי ופעל עד 1920) על ראשי המושבה כי אם יעסיקו ערבים, הם ידאגו שהבאר תיסתם. הוועד הפועל פסק כי על המושבה להפסיק את עבודת הפועלים הערבים ולבטל את החוזה. לנוכח הדברים ציין ילין בפני מאיר דיזנגוף, ראש ועד תל אביב: 'ובאופן כזה אומרים ליצור יחסים טובים בין היהודים ובין שכנינו! [...] והן תבין עד כמה פרסום דברים כאלה בעיתון עברי פה יכול להוסיף עוד אש על המדורה'.¹⁰¹

שנה אחרי כן, בוועידת מורי ארץ ישראל ביפו, עלתה הצעה כי מורה 'שאינו מודה בעבודה עברית אין לו מקום בהסתדרות המורים'. בתגובה ביקש ילין לתקן לנוסח סתמי יותר: 'מורה שהוא חוטא למוסר הלאומי'.¹⁰² ילין ביטא בסוגיה זו רגישות למרקם היחסים עם האוכלוסייה הערבית המקומית. בכך הוא קיבל עליו את תפקיד התיווך בין יהודים לערבים בארץ ופעל לחיזוק הקשר בין יהודי ארץ ישראל לסביבתם הדוברת ערבית, כמו שהציעו יעקבסון ונאור.¹⁰³ אף שילין כיהן כנשיא הוועד הלאומי, גוף אשר היה מחויב

99 הלל כהן ויובל עברי, 'מולדת משותפת או בית לאומי: בני הארץ, הצהרת בלפור והשאלה הערבית', *תיאוריה וביקורת*, 49 (2017), עמ' 291-304. על עמדותיהם של בני הארץ ושל ספרדים לעומת עמדות המהגרים בשאלה הערבית לאחר הצהרת בלפור ראו גם: עברי, *השיבה לאנדלוס*, עמ' 265-294.

100 ילין, *כתבי דוד ילין*, ה, עמ' 312.

101 שם, עמ' 137.

102 [מחבר לא ידוע], 'ועידת מורי א"י הכללית ביפו', *הארץ*, 17.9.1920.

103 Jacobson and Naor, *Oriental Neighbors*, p. 109. במחקר נכתב לא מעט על הרגשת השותפות המקומית של יהודים ושל ערבים בני הארץ בתקופה שלפני כיבוש הבריטים את ארץ ישראל. ראו למשל: Michelle U. Campos, *Ottoman Brothers: Muslims, Christians, and Jews in Early Twentieth Century Palestine*, Stanford University Press, Stanford, CA 2011; Abigail Jacobson, 'Jews Writing in Arabic: Shimon Moyal, Nissim Malul, and the Mixed Palestinian/Eretz Israel Locale,' in: Yuval Ben-Bassat and Eyal Ginio (eds.), *Late Ottoman Palestine: The Period of Young Turk Rule*, Tauris Academic Studies, London 2011, pp. 165-182.

לרעיון העבודה העברית, דומה כי הוא התבדל מהגישה הרשמית של היישוב ושמר על זהותו המקומית. הוא התעקש שוב על עמדתו גם במשא ומתן על בניין בית המדרש למורים בבית הכרם.

הקמת הסמינר הייתה אחד היעדים החשובים לילין מבחינת החינוך ומבחינה וציבורית. לאחר מסע איסוף כספים בחוץ-לארץ למימון הבנייה הוקם בשנת 1927 ועד בניין לצורך התכנון והפיקוח על תהליך הבנייה, ותכנית העבודה הוצעה לכמה קבלנים. שניים מן התנאים לקבלת מיזם הבנייה היו עבודה עברית ושכר מינימום. בחוזה שהכין ועד הבניין לא נמצא שום תנאי שמחייב עבודה מאורגנת (התארגנות משותפת של פועלים). לאחר שפורסמה זכייתם של הקבלנים עלו טענות על שבחווה לא הותנתה העסקת פועלים כחלק מעבודה מאורגנת. בעקבות הטענות ניסה ועד הבניין להביא להסכם בין הקבלנים ובין מועצת פועלי ירושלים. המשא ומתן בין הצדדים נמשך תשעה ימים, אך הצדדים לא הגיעו להסכם. ילין הסביר בריאיון כי בקרב חברי ועד הבניין שוררת הבנה כי התביעה לעבודה מאורגנת 'יכולה לעכב ולהפריע בהרבה בהתפתחות הבנינים'. בהמשך אותו ריאיון התייחס ילין לשני התנאים הבסיסיים שהוסכמו – עבודה עברית ושכר מינימום: 'הדרישה של עבודה עברית והבטחת מינימום הגון של שכר עבודה ליום – הם כבר שני גורמים המכבידים על עבודת הבנין, ואי אפשר להכביד עליה עוד יותר, על ידי הוספת עוד גורם חדש המוסר את בעלי הבנינים לרשותם הגמורה של הפועלים'.¹⁰⁴

רעיון העבודה העברית נחשב אידאל מרכזי של התנועה הציונית ומוסדותיה,¹⁰⁵ ועל כן מפתיע כי מי שהיה חבר נשיאות הוועד הלאומי יטען כי יישומו מכביד על התפתחות הבנייה. אחרי שנים מספר בהנהגת הוועד הלאומי (1920-1927) היה אפשר לצפות כי ילין יזדהה עם הרעיון, או לפחות יתבטא כמזדהה עמו. ואכן, ביום המחרת פרסם אחד מחברי המערכת של עיתון הארץ מאמר תגובה ותמה כיצד אדם במעמדו של ילין מערער על חשיבות העבודה העברית:

הדברים שנאמרו אינם הולמים כלל את אומנם, שהוא יושב ראש הוועד הלאומי. אפשר להבין אוריינטציה כזאת מצד קבלן או בעל תעשייה, שמבחינת האינטרסים הפרטיים שלהם יש בה בדרישה של עבודה עברית והבטחת מינימום של שכר יום כדי ל'הכביד' על עבודת הבנין. אבל אם דברים כאלה יוצאים מפי יו"ר הוועד הלאומי, הרי הם עלולים ליצור דעה או לחזק את הדעה, כי עבודה עברית והבטחת שכר יום מינימלי נתונות עדיין בגבולות של שאלה או רצון טוב [...] אין אני יכול להבין על שום מה משתדל גם הוא לאיים עלינו ועל כל ישראל בשני הגורמים הראשונים 'המכבידים על עבודת הבנין' ולהוסיף עליהם עוד את 'הגורם החדש'? [...] וכיצד אפשר ליו"ר הוועד

104 [מחבר לא ידוע], 'מסביב לבנין הסמינר – ריאיון עם ה' דוד ילין', הארץ, 3.4.1927. ההנהלה הציונית והוועד הלאומי שלחו לוועדת הבניין מכתבים שונים בדבר החובה לעבודה מאורגנת, ראו: אמד"י, 03, 289/9.

105 זאב צחור, בדרך להנהגת היישוב, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תשמ"ב, עמ' 285-287.

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

הלאומי לראות לעצמו זכות גדולה בהגנה על שני התנאים האלה? האם הוא מתאר לו
בנין ארץ ישראל בלי עבודה עברית ובלי שכר מינימאלי לפועל?¹⁰⁶

העמדה שביטא ילין בריאיון מעניינת דווקא על רקע ההסכמה הכללית בנושא עבודה
עברית בהנהגת היישוב. חוסר ההזדהות של ילין עם רעיון זה ניכר עוד קודם לכן, בתקריט
הבאר ברחובות בשנת 1919. ניתוח התנהגותו של ילין בסוגיית העבודה העברית בשנות
העשרים מראה כי עמדתו בנושא זה ביטאה את הממד היציב בזהותו כבן הארץ, לצד הממד
המשתנה שעליו עמד עברי.¹⁰⁷

לצד רגישותו של ילין בסוגיית עבודה עברית, בסוגיות אחרות שנוגעות ליחסי יהודים-
ערבים גילה ילין גישה מתונה פחות. כך מול שלטון המנדט וההנהגה הערבית הוא תבע
להטמיע את העברית כשפה רשמית ודרש נראות של העברית בכל מקום, בשלטים
ובתקשורת למשל, גם במקומות שאין יהודים.¹⁰⁸ מבחינה מדינית תמך ילין בקו תקיף,
במקרים רבים תקיף מהזרם המרכזי ביישוב. בעניין הצעת ועדת פיל ילין ראה ילין ביסוד
הריבוני עיקר שאין לוותר עליו, ואף טען כי מסירת חלק מארץ ישראל אינה בתחום סמכותן
של מפלגות. על בסיס היגיון זה הוא התנגד לחלוטין להצעת הוועדה לחלק את הארץ
לשתי מדינות, אגב שימוש בנימוק דתי של הבטחה אלוהית.¹⁰⁹

לצד הסירוב התקיף מצד ילין להכיר בזכויות הפוליטיות של הפלסטינים, הוא הכיר
במצביאות של שני עמים שחיים בשיתוף תוך כדי חיזוק הקשרים הדתיים והתרבותיים.
ביטוי לדברים אפשר לראות בדברים שציין לאחר מאורעות תרפ"ט. לאחר המאורעות
הוקמה ועדה חקירה מיוחדת לבחינת זכויות היהודים בכותל (ועדת הכותל). ילין היה אחד
מנציגי היישוב לפני הוועדה. בדבריו הוא עמד על הזיקה ההיסטורית והדתית של היהודים
לכותל המערבי, ולצד זאת תיאר את הקשר התרבותי והדתי העמוק עם הערבים שהכיר
עוד מילדותו במאה ה-19:

היושבים המוגרבים [...] היו תמיד טובים ליהודים, עד כדי כך ששמרו בבתיהם את
ספסליהם ושאר תשמישי תפלתם בשכר קטן [...] אני נולדתי פה, חייתי בין המושלמים
הנאורים והנכבדים, למדתי את לשונם וספרותם ועד היום אני מרצה על השפעת

106 י"ק, 'בימה קטנה', הארץ, 4.4.1927.

107 עמדות דומות לאלה של ילין ביטא גם יוסף מיוחס, שהטיף לקרבה בין יהודים לערבים באמצעים
תרבותיים וספרותיים. ראו: נוי, עדים או מומחים, עמ' 61. נציגי תנועת הפועלים הטיחו בילין
ביקורת על שאין הוא עושה מספיק לטובת עבודה עברית. ראו: [מחבר לא ידוע], 'ב'ועד העיר'
ליהודי ירושלים, דאר היום, 23.12.1923.

108 Yair Wallach, *A City in Fragments: Urban Text in Modern Jerusalem*, Stanford
University Press, Stanford, CA 2020, pp. 121-120

109 ילין, כתבי דוד ילין, ה, עמ' 365. בשנת 1929 הציע ילין להנהלה הציונית להקים מועצה מחוקקת
משתפת, שהתנגדות של רוב ערבי בנושאי עלייה והקמת בית לאומי ליהודים תהיה בה נטולה
תוקף, ואם יהיה ניסיון התנגדות כזה, תכפה ממשלת המנדט מדיניות שונה בתכלית. ילין בתזכיר
להנהלה הציונית, 8.4.1929, אצ"מ, J18/34/2.

שירתם על השירה היהודית הספרדית באוניברסיטה העברית, הכרתי את אבותיהם של הצעירים האגיטטורים של היום והם הכירוני, וצריך אני לומר, שעולם הפוך לגמרי מתגלה לעיני היום בכל הפנות שאני פונה.¹¹⁰

לאחר נאום ארוך שילין ציין בו את המשותף למוסלמים וליהודים מבחינה דתית, הוא סיים בדברים 'מאותה השירה של היהודי-הערבי אלשמואל בן עדיה'.¹¹¹ העובדה שילין הזכיר את זהות היהודית-ערבית בדיון שנועד להציע פתרון לשאלת הכותל מלמדת עד כמה האמין בחיוניותה של זהות זו לקיום היישוב היהודי. כבן הארץ הוא ראה ביכולת ליצור קשרים תרבותיים-חברתיים עם הערבים בסיס הכרחי לקיום יהודי בארץ. מסיבה זו קרא להנהגת היישוב לעודד את לימוד השפה הערבית.¹¹² ילין אף הקים עם אישים אחרים את האגודה קדמה מזרחה כדי להביא את המוסדות הלאומיים לטפח את הקשרים עם הערבים.

אפשר לראות כי מצד אחד לא אפשר ילין גמישות כלשהיא בנושא של פתרון מדיני, ומצד אחר הוא האמין בקיומם של קשרים דתיים ותרבותיים בין יהודים לערבים. בנייתו שאלת יחסו של ילין לסוגיית היהודים והערבים נדמה כי יש להבחין בין תפיסתו הפוליטית של ילין (זו באה לידי ביטוי בגישה הטריטוריאלית) ובין זהותו המקומית. עמדתו בנוגע לקרבה ספרותית, חברתית ותרבותית בין יהודים לערבים הייתה מעוגנת בתקופה של טרום כיבוש הבריטים את הארץ – שאז התפתחה זהותו המקומית. ומשכך הוא לא יכול לדמיין קיום בארץ ללא קשרים אלו. לעומת זאת, גישתו הפוליטית בנוגע לערביי הארץ התפתחה והתעצבה בעיקר לאחר כיבוש הבריטים את הארץ, כמו שהסכסוך החל בתקופה זו. עם זאת, החלוקה אינה חדה; אף על פי שהסכסוך הפוליטי התפתח בעיקר לאחר הצהרת בלפור, אי אפשר לנתק את גישתו הפוליטית של ילין מתפיסת עולמו הלאומית, שהתפתחה בשלהי המאה ה-19.

במסלול חייו של ילין כנער מתבגר הוא נחשף אל דגם לאומיות ברוח תפיסת עולמם של משכילים ירושלמים כמו דב פרומקין, יואל משה סלומון ויחיאל מיכל פינס וזאב יעבץ.¹¹³

110 דוד ילין, נאום הגנה בפני הועדה המיוחדת של חבר הלאומים לעניני הכותל המערבי (כ"א תמוז תר"ץ בירושלים), אע"י, 4-2172. בהקשר זה יש לציין את התיקון שהציע ילין בתזכיר לממשלה מטעם הוועד הלאומי וההנהלה הציונית בנושא ההגנה: 'מציע שבכל מקום שכתוב בתזכיר "עם ערבי" לכתב "מסיתים ערבים"'. ראו פרוטוקול ישיבה של הוועד הלאומי וההנהלה הציונית, 5.3.1926, אצ"מ, J1/102.

111 שמואל בן עדיה היה משורר יהודי-ערבי שחי במאה השישית במדבר ערב. יצירותיו בערבית היו מפורסמות בקרב הערבים באותה תקופה. ראו: יהודה ניני, 'הפייטן האמיץ ממדבריות ערב', קתדרה, 28, 2 (1979), עמ' 14-15.

112 Jacobson and Naor, *Oriental Neighbors*, p. 113

113 יוסף שלמון, 'ה"ישוב החדש" בירושלים', בתוך: ישראל ברטל וחיים גורן (עורכים), **ספר ירושלים בשלהי התקופה העות'מאנית 1800-1917**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תש"ע, עמ' 99. מתוך ניתוח שיריו וכתביתו של יואל משה סלומון על עבודת אדמה, שלמון מסיק על קיומן של נימות לאומיות בתפיסת עולמו של סלומון. ראו: יוסף שלמון, 'פועלו של יואל משה סלומון', בתוך: ישראל ברטל

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

נדמה כי בין אותם משכילים יש מקום חשוב ליחיאל מיכל פינס, חמיו של ילין.¹¹⁴ כמו שהראתה מייטליס, ילין קיים קשרים עמוקים עם פינס, והוא השפיע על תפיסת עולמו, בייחוד בנושאים אשר קשורים לחיבור שבין דת ללאומיות ולמודרניות. ביטוי להשפעתו של פינס על ילין הוא חידוש מילים בשפה העברית – נושא בעל זיקה ברורה ללאומיות.¹¹⁵ טענתי היא כי תפיסתו הלאומית התגבשה בשלהי המאה ה־19 מתוך אותה מערכת קשרים פעילה ועצימה עם אותם אישים, בייחוד עם פינס. מכאן היסוד הדתי בתפיסתו הלאומית.¹¹⁶ גישה זו השפיעה על גישתו הפוליטית בנושא יחסי יהודים וערבים בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, וככל הנראה היא השפיעה כל גישתו בנושא של שילוט בעברית, כמו שצינתי למעלה.

הקמת קדמה מזרחה

ערב פרוץ המרד הערבי בשנת 1936 התאספו בביתו של דוד ילין כמה מבני ירושלים והחליטו על הקמת האגודה קדמה מזרחה. ילין נבחר לעמוד בראש האגודה, אשר שמה לה למטרה לעסוק בדרכי פתרון לסכסוך היהודי-ערבי מתוך רצון לגבש הסכם שלא יערער את העקרונות אשר בשמם הוקמה התנועה הציונית. באספת היסוד של סניף קדמה מזרחה בחיפה שיתף ילין בתפיסתו בנוגע לאגודה:

הארגון נוסד על פי האיניציאטיבה של אנשים אחדים עוד לפני פרוץ המאורעות באפריל 1936. כבר אז הורגש בקרב חלק מהצבור, שהמוסדות העליונים שלנו אינם עושים די כדי לקרב את שני העמים החיים ביחד על כברת ארץ אחת ... הם אינם קושרים קשרים בין היהודים והערבים ואינם מטפחים את היחסים שבין שני עמים אלה [...] תכניתנו: לקשור קשרים עם עמי המזרח – ולא רק עם ערביי-ישראל בלבד [...] מוכרחים למצוא דרכים משותפות. אי-אפשר לחיות בארץ זו חיים שקטים שלווים ובטוחים באופן אחר. סוף־סוף תשקוטנה הרוחות ואנו נהיה מוכרחים למצוא שפה משותפת בינינו.¹¹⁷

בפגישה של חברי האגודה חזר ילין והבהיר את המחויבות של בני הארץ לפעול כדי שהבית הלאומי יוכל להתקיים: 'עלינו לחיות עם עם הארץ. עלינו לחיות עמם בשלום אם נשאר

ושמעון שמיר (עורכים), בית סלומון שלשה דורות של מחדשי היישוב, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשע"ד, עמ' 63.

114 על תפיסתו הלאומית של פינס בייחוד בהקשר של מצוות יישוב הארץ ראו: שלמון, דת וציונות עימותים ראשונים, עמ' 79-109.

115 מייטליס, בדרך האמצע, עמ' 97-101.

116 בכמה היבטים עקרוניים לא הייתה תפיסת עולמו הלאומית של פינס זהה לזו של הרב שמואל מוהליבר, ובהמשך של הרב יעקב ריינס מראשי תנועת המזרחי. ראו: שלמון, דת וציונות עימותים ראשונים, עמ' 41, 187-188.

117 פרוטוקול אספת היסוד של סניף קדמה מזרחה בחיפה, 2.3.1937, אצ"מ, A113/17.

מעוט ואם גם נהפך לרוב. יש למצוא דרך אשר תשיבנו אל חיי השלום עם המוסלמים כבימים שלפני המלחמה [...] אין לבטוח על כידוני הצבאות'.¹¹⁸ באגודה חברו אישים מבני הארץ כמו רפאל מולכו, מנשה אלישר וילין, וסביר להניח כי בהשפעתם הדגישה האגודה את חשיבות המכנים המשותפים – בתרבות, בלשון ובחברה – כבסיס להבנה ולשותפות בין יהודים לערבים החיים בארץ.¹¹⁹ את התפיסה הזאת, שניסחה האגודה קדמה מזרחה בסוף שנות השלושים, כבר הגה ילין בשנת 1921. כך עולה ממכתב ששלח לעורך העיתון **אל-צבאח**, ובו ביקש לתקן ציטוט שגוי מדברים שנשא בקונגרס הציוני בנוגע לזיקת העם היהודי לארץ ישראל:

ובסוף דברי אגיד: כל ימי חיי הייתי חובב העם הערבי עסוק בלמוד שפתו ובקריאת ספרי ספרותו, ומעורר תמיד את בני עמי ללמדם, וכן לא תחשב ל להתפארות מצדי אם אמר כי רב ראשי הערבים בארצנו מכירים אותי תודה לאל בתור איש אוהב תמיד לשלום [...] והם הם שבחרו בי לפני המלחמה בתור חבר לועד הכללי הארץ-ישראלי (מג'לס עמומי). אבל יש הבדל בין ערבים לערבים.¹²⁰

סיכום

במאמר זה ביקשתי להבליט שני מעגלי השתייכות חשובים בזהותו של ילין: היותו בן היישוב הישן האשכנזי ובן הארץ. שני מעגלי זהות מקומיים אלה עיצבו את זיקתו לאוכלוסייה המקומית והשפיעו על פעילותו הציבורית. טענתי העיקרית במאמר זה היא כי השפעת המעצבת של השתייכות אלה ניכרת בפעילותו הציבורית גם בחלוף השנים ועם השינויים הפוליטיים בעקבות חילופי השלטון. אני סבור כי ההסבר להחלטותיו ולעמדות שנקט בתפקידיו הציבוריים נעוץ במידה רבה במרכיבים אלה בזהותו המקומית, ולא בהכרח באופיו הפורני או כמי שבחר בדרך האמצע.

בתקופה שקדמה לכיבוש הבריטים את הארץ ביטא ילין את זהותו המקומית בעיקר במחלוקות בנושאי חינוך מול אנשי העלייה השנייה ומול אגודת בני משה. הוא ייצג אז גישה שמרנית בחינוך וטען כי יש להתאים את מוסדות החינוך ואת מטרותיהם לאוכלוסיית התלמידים הדתית. לעומת זאת, בימי השלטון המנדטורי פעל ילין במסגרות פוליטיות

118 פרטוקול שיחה של נציגי קדמה מזרחה עם דוד בן-גוריון, ללא תאריך, שם, S25/9785.
119 Jacobson and Naor, *Oriental Neighbors*, p. 42. החברים באגודה השתייכו לפלגים שונים: אגודת ישראל, המזרחי, התאחדות הציוניים הכלליים, אנשי מפלגת ארץ ישראל 'וסתם ציונים ויהודים טובים הכואבים את כאב היישוב והתפתחותו וגם אחדים האוהבים את התנועה הרוויזיוניסטית', כפי שהתבטא יצחק מולכו, ממייסדי האגודה. ראו את נאום מולכו בכינוס קדמה מזרחה במקווה ישראל, 17.5.1936, המובא בתוך: משה גבאי, **קדמה-מזרחה, 1936-1939**, המכון ללימודים ערביים, גבעת חביבה תשמ"ד, עמ' 15.

120 דוד ילין, 'מכתב מר דוד ילין אל עורך ה"אלצבאח"', **הארץ**, 4.12.1921.

דוד ילין: לדמותו של בן הקהילה האשכנזית ובן הארץ

כוללות שחרגו מתחום החינוך, וגם בהן ניכרה זיקתו למעגלי השתייכות מקומיים, למשל בסוגיית העבודה העברית.

הבלטת זהותו כבן הארץ ביטאה חלק מהממד המקומי היציב בזהותו. זהות זו באה לידי ביטוי בצורות שונות בפעילותו הציבורית. עמדותיו של ילין בנוגע לשילוב החרדים במוסדות כנסת ישראל, וגם ביחס לסכסוך היהודי-ערבי, מלמדות על ריבוי מעגלי ההשפעה שהתעצבו בתוכם זהותו ותפיסת עולמו. במחלוקות השונות נדחו עמדותיו והועדפו גישות אחרות.

פעילותו רבת-השנים של ילין ואישיותו המורכבת ראויות למחקר נוסף. כמה פרקים בעשייתו המגוונת טרם נחקרו עד היום, למשל פעילותו כחבר מועצת עיריית ירושלים וכחבר המועצה הכללית (מג'לס עמומי), קשריו עם ראשי השלטון העות'מאני וחברותו במפלגת האיחוד והקדמה, כחלק ממהפכת הטורקים הצעירים ב-1908. בחינת כל אחד מתחומי העשייה עשויה לתרום להבנה רחבה ומורכבת של פעילותו וזהותו של ילין.